

згусток психічної активності людини, слугує глибокому осмисленню навколишньої дійсності та формує самоспоглядальну позицію щодо власної онтофеноменальної ролі у світовому порядку плінного повсякдення. Самосвідомість проектується у внутрішній засвіт особистості, який, своєю чергою, визначає концептну достовірність людського Я в усій повноті його екзистенційних формовиявів: самопізнання як аналітичної мисленнєвої роботи чи інтелектуальної рефлексії стосовно особистісних рис-якостей і результатів учинення; самооставлення – інтегрального атрибутивного складника образу Я, афективно-почуттєвої оцінки себе як особистості; саморегуляції як мобілізації життєвого ресурсу людини, що виявляється у практичних діяннях, у виборі певного способу життєактивності та мислевчинення; самотворення як наскрізній програмі осенсовування власного життя особою через розкриття і реалізацію свого психодуховного потенціалу в численних вимірах ситуаційної змінної буттєвості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фурман А.А. *Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: [монографія]* / Анатолій А. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 508 с.
2. Фурман А.В. *Свідомість як рамкова умова пізнання і методологування* / Анатолій В. Фурман // *Психологія і суспільство*. – 2017. – №4. – С. 16–38.

УДК 159.923

Фурман А. В.

*д.психол.н., професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Тернопільський національний економічний університет*

Гіряк А. Н.

*к.психол.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Тернопільський національний економічний університет*

ПСИХОЛОГІЧНЕ УЗМІСТОВЛЕННЯ ВЗАЄМООБМІНУ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У філософсько-науковому дискурсі *категорія взаємодії* тлумачиться як універсальна форма розвитку об'єктивно та предметно осмисленого людиною світу, що визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної чи ідеальної системи. Звідси очевидно, що взаємодія – це атрибутивна ознака кожної системи та засаднича умова встановлення різноманітних зв'язків і відношень між об'єктами (чи компонентами), включаючи причинно-наслідкові, каузальні. Також взаємодія розгортається із певною швидкістю в конкретному часопросторі й супроводжується обміном полікодованою інформацією, унормованим соціальним досвідом чи раціональними знаннями.

Соціальна взаємодія – це система взаємозумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, за якої дії одного суб'єкта (індивіда, групи, спільноти) є водночас детермінантою і наслідком

відповідних дій інших [1; 4, 118]. Пітирим Сорокін слушно розглядав соціальну взаємодію як взаємний обмін колективним досвідом (уявленнями, образами, взірцями, цінностями тощо), внаслідок якого виникає культура. І справді, на соцістальному рівні розиткового перебігу соціальна взаємодія постає як соціокультурний процес, котрий забезпечує передачу колективного досвіду від одного покоління до наступного [5, 526].

У теорії соціального обміну Джорджа Хоманса *соціальна взаємодія* розуміється як складна система обмінів, зумовлена способами врівноваження винагород і затрат. При цьому поведінка людини визначається тим, чи винагороджувалися і як саме винагороджувалися її вчинки і справи в минулому. Загалом учений обґрунтував такі принципи взаємодії: 1) чим частіше винагороджується певний тип поведінки, тим більше він повторюватиметься; 2) якщо винагорода залежить від певних умов, то людина намагається їх відтворити; 3) велика винагорода завжди спонукає особу докладати більше зусиль для її отримання; 4) коли потреби близькі до насичення, то людина витрачає менше зусиль для їх задоволення [6; 8]. У будь-якому разі взаємодія між людьми сутнісно постає у вигляді обміну цінностями – як матеріальними, так і нематеріальними (наприклад знаками схвалення чи престижу). Сам же обмін Д. Хомансом слушно розглядається як універсальний засіб соціальної регуляції і ковітального розвитку, специфічними соціальними характеристиками котрого є такі параметри: симетричність – несиметричність, еквівалентність – нееквівалентність, гарантованість – негарантованість [7].

Отож обмін – це акт взаємодії між одним чи кількома суб'єктами, за якого кожен із них, дотримуючись певних правил, щось віддає й одночасно щось отримує навзаєм. Саме через процеси обміну суб'єкт отримує конкретний, реально усвідомлюваний результат (матеріальний, знаковий чи ідеальний), тобто одержує вигоду як продукт обміну і пов'язані з цим переживання задоволення: почуття соціальної захищеності, вдячність за соціальну справедливість, пережиття внутрішньої свободи самовизначення тощо).

Процеси обміну, за концепцією В.П. Казміренка, постають засобом організаційної діяльності як компліментарний пошук рішень: взаємообмін знаннями, досвідом, спеціалізованою інформацією; взаємообмін діями чи засобами задля загального результату або кінцевого досягнення взаємної вигоди; узгодження цілей і засобів для досягнення надцінного результату, що приносить не тільки взаємну вигоду, а й конструктивний вплив на діяльність усієї організації (новації, креативність та ін.) [3, 183]. Інакше кажучи, взаємодія як форма організації психосоціальної активності потенційно охоплює два аспекти: а) процес обміну діями між суб'єктами життєактивності (процесно-динамічний аспект); б) взаємообмін результатами (результативний аспект).

Обмін є однією з умов стійкості зв'язків у системі соціальної взаємодії, оскільки: 1) процеси обміну, переважно внаслідок взаємоузгодження рольових очікувань (експектацій), уможливають «згоду» як умову розгортання взаємодії; 2) ці процеси, головню через взаємоузгодження позицій, намірів і цінностей, забезпечують *довіру* як передумову стійкої співпраці або, навпаки, конкурентності, боротьби, конфлікту тощо; 3) зіставлення результатів обміну з позиціями партнерів, що забезпечує уявлення кожного про вигоду і справедливість розподілу як світоглядне підґрунтя задоволеності партнером, діяльністю і т.п. [3, 183].

Спираючись на основні групи потреб А. Маслоу, розкриємо зміст основних результатів як інваріантів вигоди взаємообміну (матеріального, інформаційного, емоційного, культурного, духовного та ін.) у контексті соціальної взаємодії між батьками і дітьми в межах сім'ї як малої соціальної групи:

1) результат (вигода) взаємообміну для дітей – задоволення вітальних потреб, убезпечення від реальних чи потенційних загроз зовнішнього світу, соціалізація та ідентифікація молоді, долучення до референтної групи, можливість задоволення пізнавальних інтересів та оволодіння системою моделей просоціальної поведінки, підвищення адаптивної спроможності, отримання оптимального середовища для активного самоствердження й позитивного самотворення тощо;

2) результат (вигода) взаємообміну для батьків – економічна та психологічна безпека (як довгострокова інвестиція на старість, солідарність поколінь), причетність до мікрогрупи та визнання власного авторитету (повага та шанобливе ставлення до старших), джерело інформування та комунікування (особливо із більш прогресивними дорослими дітьми), духовно-емоційне підкріплення (безумовна любов, емпатія), самоствердження (конструктивне чи деструктивне), самореалізація (у відповідних соціальних статусах і ролях), сенс життя (місія продовження роду) тощо.

Прикметно, що конфліктність взаємодії між батьками і дітьми у пубертатному чи ювенальному вікових періодах значним чином зумовлюється послабленням зазначеного обміну чи диспаритетністю його результатів/взаємовигод.

О.Є. Фурман (Гуменюк) відповідно до чотирьох аспектів освітнього спілкування (комунікативний, інтерактивний, перцептивний, спонтанно-інтуїтивний) критеріально та психозмістовно виокремлює чотири різновиди обміну [2, 152]:

1. *Інформаційний*, що відображає специфіку змісту освітньої діяльності, координує спільну роботу, сприяє виникненню ідентифікації, активності суб'єктів, їхнього впливу один на одного, процесу оволодіння комунікативними символами (сфери змістового модуля, щонайперше модулі знань, умінь, навичок), виконує функцію зняття освітніх суперечностей.

2. *Діловий*, котрий визначає комплекс нормативних дій та взаємодій стосовно циклу оволодіння інтерактивними символами (модуль норм: плани, проекти, інструкції тощо), сприяє досягненню єдиної мети, формує відповідальність щодо спільного освітнього результату, забезпечує виникнення феномену соціальної ідентичності, регулює соціальні ролі, позиції викладача й студентів та є засобом впорядкування взаємин, зав'язків і намірів.

3. *Смисловий*, що сприяє досягненню перцептивних символів (модуль цінностей: ідеї, ідеали, прагнення, погляди, мотиви, переконання, вірування тощо), процесу цілепокладання, рефлексування індивідуальної та Его-ідентичностей тощо.

4. *Самосенсовий*, котрий стимулює саморозуміння, саморозкриття і утворює Его-інтеграцію людини як універсума шляхом актуалізації каналів самопізнання, самовідповідальності, самотворення.

Зазначені різновиди обмінів в інноваційному процесі сучасного університету поперемінно забезпечують управління навчально-виховно-освітньо-самореалізаційним циклом, характеризують специфіку впливів (соціальних, нормативних, ціннісних, духовних), особливості прийняття студентських рішень щодо виконання ними власних учинкових дій [2, 148],

збагачують ситуативний обмін результатами пізнавальної діяльності, виконують функції зняття освітніх суперечностей, упорядковують взаємостосунки, зв'язки і наміри між суб'єктами взаємодії та згармонізують виконання нормативних взаємовпливів на особистісному рівні проживання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гірняк А. Понняттево-категорійне поле і наукові підходи до розуміння взаємодії у психології / Андрій Гірняк // *Психологія і суспільство*. – 2017. – №3. – С. 112–126.
2. Гуменюк (Фурман) О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату: [монографія] / Оксана Євстахіївна Гуменюк (Фурман). – Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 340 с.
3. Казмиренко В.П. Социальная психология организаций: [монография] / Вячеслав Петрович Казмиренко. – К: МЗУУП, 1993. – 384 с.
4. Осипова Н.П. Соціологія: [підручник] / Н.П. Осипова, В.Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; за ред. Н.П. Осипової. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
5. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин; общ. ред., сост. и предисл. А.Ю. Согомонов; пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
6. Соціологія: [підручник] / за ред. В.Г. Городяненка. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 544 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу до стат.: <http://readbookz.com/book/195/7397.html>
7. Хоуманс Дж. Социальное поведение как обмен / Джордж Хоуманс // *Современная зарубежная социальная психология*. – М.: Изд. МГУ, 1984. – С. 82–91.
8. Фурман А.В. Передвиборчі технології як інструменти соціально-психологічної взаємодії / А. В. Фурман, А. Н. Гірняк // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. – 2017. – Випуск 39. – С. 161–165.

УДК 159.923.2

Фурман О. Є.

доктор психологічних наук, професор
Тернопільський національний економічний університет

Шандрук С. К.

доктор психологічних наук, професор
Тернопільський національний економічний університет,

ЗАСНОВКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Система вищої освіти в Україні сьогодні зорієнтована на нову парадигматику інноваційно-продуктивних пошуків, першочергово спрямованих на розвиток творчої особистості майбутнього фахівця, який здатний не тільки до навчально-практичної трудової взаємодії, а й водночас у стані реалізувати результативну проблемно-пошукову роботу, застосовувати